

WIJ GAAN NAAR
AMERIKA

DIRK MUSSCHOOT

WIJ GAAN NAAR
AMERIKA

HET VERHAAL VAN DE VLAAMSE LANDVERHUIZERS

*Om de bocht,
naar de volle zee,
onder een kavalkade van wolken,
vaart de 'Pitsburg',
en uit zijn schoorsteenen
een warme rook.
De groote stoomboot
neemt een meisje mête,
het schoone, poolsche meisje Catharina,
uit Danzig:
zij gaat naar Amerika.*

Uit: *De Emigrante*, Karel van den Oever (1879-1926)

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Omslagontwerp en vormgeving: Wim De Dobbeleer & Steven De Vlieger

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2014 en Dirk Musschoot
D/2014/45/567 – ISBN 978 90 209 2071 6 – NUR 686

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

HOOFDSTUK 1.....	9
DOOD EN DIEFTEN OVERAL	
Iedereen zocht een manier om te overleven	
Honderd jaar geleden was kinderarbeid nog gewoon	
HOOFDSTUK 2.....	19
WIJ GAAN NAAR AMERIKA!	
Amerika is het Beloofde Land	
Argentinië zoekt emigranten die willen helpen het land welvarend te maken	
Belgische kolonie in Guatemala (en ook die in Mexico en Brazilië) tot mislukken gedoemd	
Désiré Tréau de Coeli heeft argumenten genoeg om mensen naar Canada te lokken	
Edouard Simays uit Wakken schrijft ellenlange spekbrieven uit Amerika en Canada	
Je moet niet alles geloven wat Gustave Vekeman, Joseph Herreboudt en Louis Hacault in hun brieven schrijven	
België dumpst (ex-)gevangenen en landlopers in de Verenigde Staten	
Leona Lalonde uit Seraign huilt bittere tranen om haar vriendinnen	
Marcel Viaene uit Staden: seizoenarbeider wordt landverhuizer	
HOOFDSTUK 3.....	63
RED STAR LINE	
De Red Star Line maakt indruk in Antwerpen en daarbuiten	
Scheepsagenten schermen met mooie woorden	
Wie het kan betalen is weg	
Goede raad voor wie wil vertrekken	
Alphonse Joye, onderagent van de Red Star Line in Rumbeke	

HOOFDSTUK 4.....	81
------------------	----

AFSCHEID IN ANTWERPEN

Landverhuizershotels moeten hygiënisch zijn
 Dronken Fransman koopt in Antwerpen ‘per vergissing’ ticket voor Amerika
 Hongaar in bezit van revolver gearresteerd te Antwerpen
 De *Volksgazet* pleit voor een menselijker behandeling van de landverhuizers
 Sint-Raphaëlsgenootschap zorgt voor (zielen)heil van katholieke landverhuizers
 Ook de Joden zorgen voor hun mensen
 Wie iets op zijn kerfstok heeft, probeert in Amerika te raken
 Landverhuizers passeren de dokter alvorens aan boord van het schip te gaan

HOOFDSTUK 5.....	109
------------------	-----

GEEN PLEZIERREIS

Emotionele taferelen op de kade in Antwerpen
 Goede raad is goud waard
 Red Star Line gaat stank te lijf met nieuw ventilatiesysteem
 Bijna niemand aan boord ontsnapt aan de zeeziekte
 Journalist aan boord ontdekt: Belgen zijn nog betrekkelijk propere mensen
 En: als er meisjes verleid zijn, dan is het omdat ze dat zelf wilden
 Jozef Ronsmans uit Sterrebeek gaat via Liverpool naar New York
 Scheepjes varen, scheepjes vergaan
 Zeventienjarig ‘Meitje’ uit Maldegem onderweg naar Canada
 Cyriel De Witte uit Pittem doet mee aan reddingsoefening aan boord

HOOFDSTUK 6.....	141
------------------	-----

NEW YORK, NEW YORK!

Arriveren in New York maakt grote indruk
 63.141 Belgen mogen via Ellis Island de Verenigde Staten in
 Een sluiproute via Canada
 Landverhuizers worden bij aankomst gekeurd, gewikt en gewogen
 Julia Schwalbe uit Antwerpen dagenlang vast op Ellis Island
 Onwetende landverhuizers worden massaal opgelicht
 Jean Hirtz uit Luxemburg verloren in New York

HOOFDSTUK 7.....	169
AMERICAN DREAM AAN DIGGELEN	

Casimir Van Rijsselberghe uit Antwerpen legt agentschap Richard Berns het vuur aan de schenen
Charles de Lacluyse de Snelleghem voelt zich bedrogen door Waalse emigratieagent
Waalse mijnwerkers lopen blauwtje op in New Brunswick, Canada

HOOFDSTUK 8.....	193
HUN EIGEN SCHULD	

Het ligt altijd aan de landverhuizer zelf
Brusselaar Jean Bultot meer dood dan levend van Honduras naar New York
Gentenaar Achille Moerman gearresteerd en uitgewezen
Camille Auguste Desmet uit Menen betrapt met valse papieren en uitgewezen
Jef Ronsmans uit Sterrebeek: avonturier in hart en nieren

HOOFDSTUK 9.....	213
STILLE BRIEVEN	

Scheepsagenten zorgen voor dienst na verkoop
Belgische landverhuizers missen hun vrouw
Victor Masschelin uit Otterville (Canada) dacht dat zijn broer in Edegem dood was
De jacht is voor veel Vlamingen een nieuw (en toegelaten) tijdverdrijf
De familie De Smit uit Perysburg, Ohio, heeft spijt
Maria Denudt uit Detroit is haar 'Vloms' bijna verleerd
Johannes Heuten uit San Francisco herkent zijn zus uit Borgerhout niet meer
Henri Deketelaere uit Meulebeke schrijft een brief naar Amerika
Pastoor Emil Verbrugge uit Tucson spelt zijn familie de les
Jules Depla in San Antonio en Kansas City beschrijft de geneugten van Amerika
B.D.N. uit St. Louis laat weten dat men er niet aan moet denken naar Amerika te komen om er ongehuwd samen te leven
Etienne en Irène Cremery uit Vittoria (Canada) kopen op krediet
Marcel, Clara en Willy uit Tielt 'jeunen' zich in Chicago
Victor Debot uit Mastodon legt zijn familie in Antwerpen uit hoe ze naar Amerika moet komen
Denis en Jeanette Slaets-Wuyts schrijven stapels brieven naar hun familie in Antwerpen

EPILOOG.....	235
DANKWOORD.....	235
BRONNEN.....	236
WEBSITES.....	239
MUSEA.....	240
FOTOVERANTWOORDING.....	241
REGISTER.....	242
EINDNOTEN.....	243

DOOD EN DIEFTEN OVERAL

HONGERSNOOD, ARMOEDE EN ZIEKTE DRIJVEN EEN VOLK TOT WANHOOP

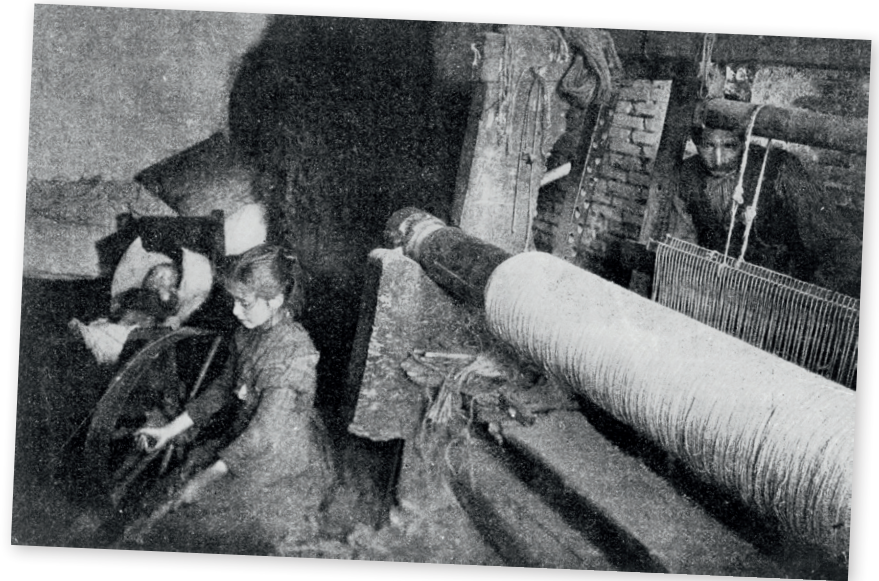

GRAS GESTOLEN EN EEN BROEK GELEEND

IEDEREEN ZOCHT EEN MANIER
OM TE OVERLEVEN

Wie zo'n honderdvijftig jaar geleden, halfweg de negentiende eeuw, wilde overleven op het Vlaamse platteland, moest werken, dag en nacht. Overdag op het land, 's avonds aan het spinnewiel of het weefgetouw thuis. In die tijd had 'bijverdienen' niet tot doel zich een extraatje te kunnen veroorloven. Bijverdienen was nodig om het ontoereikende basisinkomen te verhogen en er zo voor te zorgen dat een gezin kon overleven.

In 1840 waren er in Oost- en West-Vlaanderen alleen naar schatting 222.000 spinsters aan het werk, kinderen niet meegerekend. Het aantal wevers werd geschat op 57.000. 277.000 textielarbeiders op een totale beroepsvolking van 855.000,¹ dat kon tellen. Van alle Belgische spinsters en wevers werkte 44 procent in Oost- en West-Vlaanderen. Dat zorgde in bepaalde regio's voor hallucinante cijfers. In het arrondissement Roeselare-Tielt werkte 50 procent van de bevolking in de vlasnijverheid, in Oudenaarde veertig, Kortrijk dertig en in de

↳ Huisweven in Zele (Oost-Vlaanderen) omstreeks 1903.
Vader (rechts) staat achter zijn weefgetouw, het dochttertje zit aan het spinnewiel.

arrondissementen Gent en Aalst vijftig – dat is toch nog altijd een indrukwekkend kwart! De helft van de bevolking op het Oost- en West-Vlaamse platteland leefde van de vlasnijverheid, één vierde had het vlas nodig om bij te verdienen, om zijn karige inkomen aan te vullen.²

Lange tijd was de vlasbewerking een familiale aangelegenheid. Gezinnen teelden hun eigen vlas, sponnen het garen en weefden het linnen, meestal voor eigen gebruik. Vanaf het begin van de negentiende eeuw verdween het familiale weven. Beroepswevers haalden op de boerderijen het gesponnen garen op en lieten er niets van verloren gaan. Van het fijnste garen maakten ze linnen, van het grofste weefden ze lijnwaad dat werd gebruikt voor het maken van meelzakken en werkkleren. De drol, het grovere lijnwaad, werd gebruikt om dekens of dweilen van te maken. Van het grofste lijnwaad werden touwen geslagen, de leem (de houtachtige bestanddelen uit de vlasstengel) deed dienst als brandstof in haarden en ovens, het lijnzaad werd tot lijnolie geperst waarmee de huizen werden verlicht.

Tot rond 1840 werkten de meeste wevers zelfstandig. Daar kwam geleidelijk verandering in. Wevers gingen voor patroons werken. Ze werkten in een weverij, of bleven thuis weven in opdracht van koop-
lui. Het overgrote deel van de plattelandsbevolking leefde van het vlas en hing af van de bestellingen van hun opdrachtgevers. Een crisis in de vlasnijverheid zou onvermijdelijk dramatische gevolgen hebben...
De douanerechten op vlasproducten werden verlaagd.

*‘Van de 222.000 spinsters die er in 1840
in Oost- en West-Vlaanderen waren,
bleven er in 1843 maar 130.446 meer over.’*

Die crisis kwam er. In 1836 ondertekenden ons land en Frankrijk een handelsverdrag. Dat was weliswaar goedbedoeld, maar het werkte averechts. Engeland, dat al sinds 1834 de spinnerij volledig had gemechaniseerd, vond in Frankrijk een ideale afzetmarkt voor zijn veel goedkopere linnen. In geen tijd werd de Franse markt overspoeld met goedkoper en beter linnen. Tegen 1843 verminderde de uitvoer van Belgische linnenproducten naar Frankrijk met de helft. Er was maar één remedie om de Belgische vlasnijverheid erbovenop te helpen: zelf ook mechaniseren. Maar die vernieuwingsoperatie kwam niet van de grond.

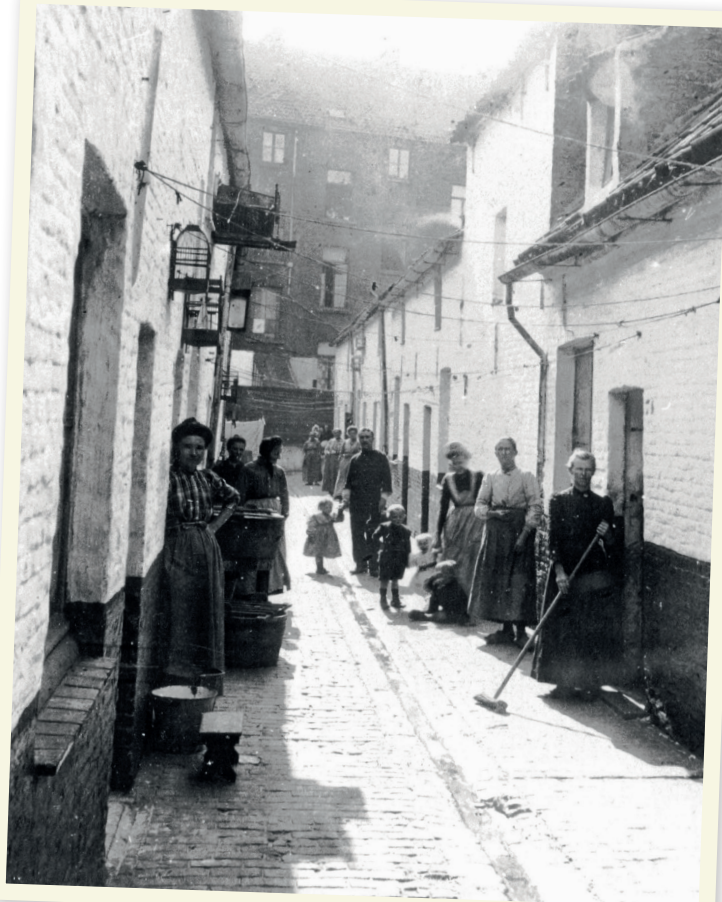
De gevolgen waren inderdaad dramatisch. Van de 222.000 spinsters en 57.000 wevers die er in 1840 in Oost- en West-Vlaanderen nog waren, bleven er nauwelijks drie jaar later, in 1843, respectievelijk maar 130.446 en 39.304 meer over.³ De crisis werd ook zichtbaar in het aantal behoeftigen dat door de overheid moest worden geholpen. In 1837 verleende de overheid in West-Vlaanderen steun aan 18 behoeftigen op 100, in 1844 was dat al 24 op 100. Tijdens datzelfde jaar deelde de stad Gent welgeteld 87.993 frank in baar geld uit aan de armen

van de stad, 22.000 broden van anderhalve kilogram, 3000 broden extra tijdens de kermis, ruim 300 ton aardappelen, bijna 700 ton kolen, 1000 dekens, 1483 hemden, 664 paar klompen. In 1850 moest het weldadigheidsbureau van Gent 17.904 mensen permanent en 19.223 mensen tijdelijk helpen om te overleven. Op een totale bevolking van 106.704 inwoners betekende dat 32,5 procent of één op drie.⁴

De ellende stopte niet bij de crisis in de vlasnijverheid. De winter 1844-1845 was zo streng dat een groot deel van de tarwe- en koolzaadoogst verloren ging. Als reactie daarop gooiden veel boeren zich volledig op de aardappelteelt. Helaas, nog datzelfde jaar werden de aardappelplanten aangetast door een schimmel die de plant deed afsterven. De aardappel-oogst in West-Vlaanderen daalde prompt met maar liefst 92,4 procent, in Oost-Vlaanderen met 90,7 procent. De gemiddelde hoeveelheid aardappelen per inwoner daalde dat jaar van 325 kilogram tot 27,5 kilogram. De prijs steeg van zo'n 4 frank voor 100 kilogram tot 24 frank⁵. De arrondissementcommissaris van Tielt-Roeselare berekende in 1845 dat zijn arrondissement op 130.954 inwoners zomaar eventjes 45.805 behoeftigen telde.⁶

↳ Voor 1850 leefde zowat de helft van de bevolking op het Oost- en West-Vlaamse platteland van de vlasnijverheid.

↳ 'De kleine huisjes zijn geschikt op zulke wijze dat deze, die recht over elkaar staan in eene straat, rug aan rug gebouwd zijn met de huizekens aan de anderen straat.' Beluik in Gent, laatste kwart 19de eeuw.

Aardappelschimmels stoppen niet aan de landsgrenzen. In zowat heel Europa vernietigde de *Phytophthora infestans* de oogst. Miljoenen mensen leden honger. Het overbevolkte platteland, dat er jaarlijks naar schatting 30.000 nieuwe monden bij kreeg om te

voeden, kreeg figuurlijk en letterlijk steeds minder brood op de plank. Het was voor onze streken een catastrofe zonder voorgaande. Wij lijken die ramp vergeten te zijn, maar in Ierland bijvoorbeeld spreekt men vandaag nog altijd over de *potato famine* van 1845.

Een ongeluk komt nooit alleen. In 1846, een jaar na de aardappelramp, dook er een probleem op met de rogge. Het gewas werd aangetast door 'brand', die later ook andere graangewassen beschadigde. In Oost- en West-Vlaanderen viel de roggeoogst per inwoner terug van gemiddeld 90 kilogram op 36 kilogram.⁷ Een korenbrood waarvoor in 1844 nog 20 centiemen moest worden betaald, kostte drie jaar later al 41 centiemen. De prijs van een roggebrood steeg in dezelfde periode van 14 naar 34 centiemen. Om u een idee te geven hoe duur dat wel was: een spinster verdiende in 1845 16 centiemen per dag, een landbouwarbeidster 38 centiemen (voeding inbegrepen), een landbouwarbeider 52 centiemen (voeding inbegrepen).⁸

Alsof het ineens stortten van de vlasnijverheid en de hongersnood door het mislukken van de aardappel- en graanoogsten nog niet genoeg waren voor de al fel geteisterde plattelandsbevolking, braken in onze gewesten ook nog eens epidemieën uit. In 1846 kregen we in ons land te maken met tyfus. Het hoeft niet te verwonderen. De mensen waren uitgehongerd en uitgeput, en de hygiënische omstandigheden waarin ze leefden, waren schrijnend. Tyfus en andere besmettelijke en dodelijke ziekten kregen vrij spel. In december 1846 werden in Gent 165 uitgehongerden in het ziekenhuis opgenomen. Twintig onder hen konden het voedsel dat ze te eten kregen niet meer opnemen en stierven.⁹ In sommige regio's van ons land stierven in 1846-1847 meer mensen dan er geboren werden. Niemand keek er nog van op als er voor een begrafenisplechtigheid meer dan tien doodskisten tegelijk tot voor het altaar werden gebracht, of als in het kerkportaal de kisten in een rij werden gezet en de families wachtten tot het hun beurt was voor een (korte) begrafenisplechtigheid. De kisten werden naar de kerk gebracht met de middelen die toen voorradig waren. Wie geen stootkar had, bracht de kist op een kruiwagen. En wie zelfs die niet had, vond hopelijk nog een bereidwillige ziel om de kist op een ladder tot bij het kerkportaal te helpen brengen.

Op 19 september 1847 verbood het schepencollege van Brugge doodskisten nog langer overdag door de stad te vervoeren, omdat het voortdurend door de stad rijden van doodskisten te deprimerend werkte op de bevolking.¹⁰

Op 7 februari 1848 schreef de onderpastoor van het West-Vlaamse Kachtem volgende brief naar de *Standaerd van Vlaenderen*:

(...) Sedert 1 januarius 1848, hebben alhier 's wekelijks meer dan 25 personen de laatste heilige sacramenten bediend geweest. Het getal is zelfs in eene en de zelve week tot 48 geklommen. Wij hebben den 15 januarius eene nauwkeurige optelling onzer zieken gedaan, en daar waren alsdan 72 arme en 20 welhebbende huisgezinnen, waar er door den typhus aangetaste zieken gevonden wierden. (...) Wij hebben in onze gemeente tegenwoordig 46 arme wezen wier vader en moeder meerderen deels het slachtoffer der verwoestende ziekte geweest zijn. Wij hebben 36 arme weduwen, waarvan er zijn wier echtgenoot door deze ziekte is in het graf gerukt. (...) Die weduwen hebben tesaem 82 onbejarige kinderen. (...)"

Bernardus De Neve uit het Oost-Vlaamse Zomergem noteerde in januari 1848 in zijn dagboek volgende veelzeggende passage:

De weefnijverheid is alhier geweldig vervallen en de armoede zeer groot. Ganse benden bedelaars lopen uitgehongerd rond, ook van Gent en elders. Er zijn mensen die dood vallen langs de straten, want de eetwaren zijn niet kopelijk voor de gewone man. De boeren moeten alles goed bewaken omdat er overal zoveel gestolen wordt. Men zegt dat er in Ruiselede en in Wingene hele menagieën uitgestorven zijn van de honger en de tyfus. Ook in Knesselare zijn er al boven de vijfhonderd dood, meestal arme mensen en kinderen, in een jaar of twee drie tijds. Daar wordt veel te weinig uitgedeeld, maar de armbesturen kunnen het niet volgen. De arme kinderen gaan ook al lang naar school niet meer, maar rapen eikels of trekken spurrie of ander kruid op het veld; er wordt soep gekookt van raapkolen en beten, en zelfs van boomschors. Daar is al een dag geweest dat er in de kerk van Zomergem elf doodkisten achter malkander stonden, tot aan het portaal. Men hoort van niets anders als van dood en dieften overal.¹²

→ 1887. Winkelier Ivo Demeersman uit Langemark-Poelkapelle hield in een boekje de schulden van zijn klanten bij.

1887 Jan De		1887 J. Demeersman	
28	van kasse	10	
30	arjen	10	
11	een brood	45	
14	arjen hout fruit	25	
5	van bakke	10	
	Cafe vol	14	
		86	
9	fruit arjen boten	61	
11	2 1/2 boten hout van	157	
12	castelen hout brood	25	
15	arjen	10	
	1/2 brood bermel	17	
21	keats kasse fruit	37	
23	1/2 brood mastard	25	
26	1/2 1/2 bot vol	357	
	hout arjen	141	
		17	
27	castelen 1/2 br	25	
	2 1/2 bot	15	
	Cafe fruit	197	
	Armoest vol	43	
		240	
1	van castelen	15	
11	2 1/2 bot berm	25	
12	arjen unvoldt blan	25	
15	bakke bot	54	
16	keats 1/2 bot	24	
19	caste terp. blinde segate	41	
27	2 1/2 bot brood	15	
27	van fruit	199	
28	van segate	35	
29	arjen	10	
31	5 1/2 terwe en cast	123	
	arjen	32	
3	1/2 bot hout arjen	32	
6	Molden setel arjen	92	
7	5 1/2 terwe en bakke	125	
8	1/2 bot bermel Moestard	40	
9	van olie	10	
10	1/2 bot arjen	25	
		500	
Mei	vol		
18	arjen	10	
14	transport van	276	
"	6 brood	240	
"	een 1/2 boten	240	
17	6 brood	270	
22	6 "	270	
"	arjen meel garn	23	
26	6 brood	270	
29	6 "	270	
5	6 brood van 100c	200	
12	6 " 45c 3 " 100c	235	
14	ontfangen	2469	
		1900	
"	van arjen blau	969	
"	1/2 1/2 boten	121	
"	1/2 1/2 boten	130	
17	6 br 3, van 100c arjen	215	
18	1 br 45c 3 " 100c	145	
23	6 brood 2 1/2 bot	285	
27	6 " 1/2 boten	285	
29	2 " setel van	96	
April		110	
2	3 br 1/2 boten	2376	
4	ontfangen	1850	
10	van arjen blau	1016	
"	1/2 el brood gaed	46	
"	2 brood	45	
5	100 cent brood	90	
8	10 1/2 terwe	100	
8	1/2 1/2 boten hout	230	
14	10 1/2 terwe	182	
24	15 1/2 terwe	240	
"	1/2 1/2 boten	310	
29	10 1/2 terwe	130	
		240	
May			
10	10 1/2 terwe	240	
5	16 terwe	120	
	van arjen blau	21	
7	10 1/2 terwe	240	
8	ontfangen	3230	
		1300	
1	van arjen blau	1400	
		349	
11	15 1/2 terwe	460	
17	15 1/2 "	360	
"	1/2 " on en blauw	24	
18	" terwe	240	

Een jaar na de eerste tyfusgolf kregen onze streken te maken met cholera, vandaag een dodelijke ziekte die we alleen nog associëren met landen uit de derde wereld, maar honderdvijftig jaar geleden waren wij de derde wereld!

‘Door het mislukken van vlas en aardappelen zal er aan velen én arbeid én kost ontbreken.’

Op 28 oktober 1848 werd in Antwerpen het eerste cholera-geval vastgesteld. Tussen januari en oktober 1849 woedde de epidemie in alle hevigheid en maakte daarbij in ons land alleen – u leest het goed – 22.441 dodelijke slachtoffers.¹³ Vooral de provincies Luik, Henegouwen en Oost-Vlaanderen werden zwaar getroffen. De ergste cholera-epidemie moest dan nog komen. In 1866 stierven in België 43.000 mensen¹⁴ aan de besmettelijke ziekte.

De ellende duurde en bleef duren en tussen 1880 en 1895 kreeg ons land met een nieuwe landbouwcrisis te maken. De korenvelden waren geleidelijk aan kleiner geworden en toen de Verenigde Staten na hun burgeroorlog (1861-1865) de graanexport naar ons land gevoelig uitbreidden, zakten bij ons de graanprijzen helemaal in elkaar. Er was echter niet alleen de slechte economische situatie, ook de oogsten bleven om allerlei redenen tegenvallen. In 1886 liet de gemeenteraad van het Oost-Vlaamse Assenede noteren dat het niet goed ging met de landbouw:

De staat van den landbouw is niet verbeterd; het gure voorseizoen en de regen in den voorzomer hebben vele schade aan het wassen en rijpen der vruchten doen ontstaan. Tarwe en geerste zijn van zeer middelmatige opbrengst; rogge is iets beter, de opbrengst is behoorlijk goed, terwijl integendeel vlas en aardappelen van goede teelt zijn geweest.¹⁵

In 1887 was de oogst weer goed, maar het jaar daarop bracht de bevolking opnieuw in de problemen.

De oogst van 1888 is mislukt: tarwe, rogge, geerst, erwten en boonen, zijn van een zeer kleine opbrengst en daarenboven van uiterst geringe hoedanigheid. Het vlas is zeer middelmatig, eerst door de aanhoudende droogte in het voorjaar en de gestadige regens die daar op gevolgd zijn. Aardappelen rotten bedreigend in den polder ten gevolge dier regens, doch zijn nog tamelijk wel gelukt in de houtlanden. Ook suikerbieten zullen geenen middelmatigen opbrengst leveren. Het is een somber vooruitzicht deze winter voor de werkende klasse: door het mislukken van vlas en aardappelen, zal er aan velen én arbeid én kost ontbreken. Nochtans werden in den loop van dit jaar de loffelijkste pogingen aangewend, om in den winter het lot van den arbeider te verzachten en hun werk te verschaffen. Benevens de grote hoeveelheid vlashandelaars die in de gemeente bestaan en die dit jaar meer dan gewoonlijk vlas hadden gekocht, zagen wij in de gemeente een vennootschap ontstaan dat zich enkel ten doel stelde voor verscheidene duizende franken vlas te koopen om hetzelfde in den winter door onze werklieden te laten bewerken.

Van heden af mag men zeggen, dat ten gevolge van de slechte hoedanigheid van het vlas, niet alléén onze vlashandelaars weinig baat aan hunnen nijverheid zullen vinden, maar dat ook de bedoelingen van het voorszede vennootschap gedeeltelijk verijdeld zullen zijn, want onmogelijk zal de werkman eene goede daghuur kunnen verdienen. Moest dit akelig vooruitzicht zich verwezenlijken, dan zal uw bestuur het zich ten eersten plicht rekenen, eenen warmen oproep te doen tot de private liefdadigheid, om in de mate van het vermogen, de eventuele ellende van velen te verzachten.¹⁶

↳ Van de 46.186 arbeiders die in 1846 in de Waalse steenkoolmijnen werkten, waren 10.339 kinderen.

Sommige mensen die ten einde raad waren, gingen stelen. Op donderdag 8 mei 1888, om drie uur in de namiddag, betrapt veldwachter August Pladet van Assenede werkmans Karel Lodewijk Maenhout, 'welke geladen was met eene baal vol van gras en klavers'¹⁷. Maenhout kon de veldwachter niet vertellen waar hij dat gras en die klavers had 'gestolen', maar onderzoek wees uit dat het ontvreemde groen afkomstig was van het veld van Ivo Christiaan. En toen in datzelfde jaar dagloner Lievin Sienack uit Assenede in Gent een broek en een gilet had 'geleend', kreeg hij prompt een huiszoeking en een proces-verbaal aan zijn been.¹⁸

In 1895 kon de Assenede gemeenteraad niets anders dan vaststellen dat de definitieve teloorgang van de vlasnijverheid een bijzonder pijnlijke zaak was. *Jammer dat deze nijverheid zo ten onder gaat welke aan zoovele handen arbeid en bijgevolg brood, voedsel en kleding verschafte.*¹⁹

Heemkundige Joris De Kegel rekende voor zijn dorp Kerkskén, het dorp tussen Aalst en Ninove vanwaar in 1912 zes Titanic-passagiers vertrokken, uit dat rond 1830 2 hectare landbouwgrond volstond om een gezin van gemiddeld zes à zeven personen te onderhouden. In 1845 waren er in Kerkskén 228 boerderijen waarvan er 110 kleiner waren dan 50 are. Waarop De Kegel besluit: 'Bijna de helft van de boerenbevolking had dus niet genoeg opbrengst om te overleven.'²⁰

Slechts 43 van de 110 boeren in Kerkskén waren ook eigenaar van hun grond. De anderen moesten noodgedwongen pachten. Om te overleven moesten de vrouwen spinnen en de mannen weven, de campagne doen of als knecht op een grotere boerderij een stuiver bijverdienen.

↳ Beluik aan de Bijlokekaai in Gent. De leefomstandigheden in dergelijke beluiken waren vaak ondermaats.

HET KIND IS DOOD

HONDERD JAAR GELEDEN WAS KINDERARBEID
NOG GEWOON

Mensen ontvluchtten het platteland. Ze trokken naar de steden, waar ze hoopten welstand en voorspoed te vinden. Al vanaf 1850 werden de Vlaamse steden geteisterd door bedelaarsbendes die soms zeer agressief te werk gingen.

Men ziet ze in troepen bij de monumenten die de buitenlanders komen bekijken. In alle Stations, bij het hekken langs het spoor, proberen bedelaarsters medelijden te verwekken en lonken hopen kinderen om een geldstuk.²¹

De hongercrisis was nog niet eens goed op gang, of de stadsbesturen keken met bezorgde ogen toe hoe de bedelaars hun steden overspoelden. In 1841 zei het stadsbestuur van Ieper dat een armenverhuizing van het platteland naar de stad 'het schuim der naburige bevolking' binnen de stadsmuren bracht.

Terwijl het valide deel van dit uitschot op den buiten rondzwervt tot de winter het naar de stad zal drijven, dwalen kinderen, kreupelen en ouderlingen van de morgen tot den avond door onze straten en kwellen de voorbijgangers met hun erbarmelijke klachten.²²

In 1846-1847 zochten duizenden bedelaars hun toevlucht tot de stad Brussel. De politie van de hoofdstad arresteerde in de winter van 1846 maar liefst 6000 landlopers, die meteen naar hun dorpen werden teruggestuurd.²³ Op 7 maart 1847 zette de Brusselse politie zo'n 1000 armen op een speciale trein die hen naar Wetteren, Gent, Deinze en Kortrijk bracht. Elke behoeftige kreeg van de stad Brussel een kledingstuk en 5 centiem. De burgemeesters van de plaatsen waar de trein halt hield, moesten zich ertoe engageren de landlopers aan het station op te wachten, hen verder te begeleiden en eventueel in hun onderhoud te voorzien.²⁴ In 1848 sloot de stad Brugge de poorten voor landlopers. 'Op die manier hebben wij onze stad behoed voor een altijd gevaarlijke opeenhoping van haveloze en gemene lieden.'²⁵

Duizenden plattelandsbewoners trokken naar de steden om er te gaan werken in de talrijke fabrieken die er met de industriële revolutie uit de grond werden gestampt. De komst van al die buitenmensen leidde tot de bouw van 'beluiken'. Vaak waren het ommuurde labyrinten van smalle straatjes met kleine huisjes die met een toegangspoort van de rest van de stad konden worden afgesloten. In veel beluiken waren de leefomstandigheden ellendig. De mensen woonden er op elkaars lip, de sanitaire voorzieningen waren volstrekt ontoereikend of soms zelfs onbestaand. Het hoeft niet te verwonderen dat in de tweede helft van de negentiende eeuw de tyfus- en cholera-epidemieën ook hier gretig om zich heen grepen.

Een van de beruchtste beluiken stond in Gent, vlak bij het Sint-Pietersplein. Over het Bataviacomplex, waar 117 huisjes op elkaar gepakt stonden en 585 mensen leefden, schreven de dokters Mareska en Heyman in 1834:

De kleine huisjes, die langs de straten staan, zijn geschikt op zulke wijze dat deze, die recht over elkaar staan in eene straat, rug aan rug gebouwd zijn met de huizekens der andere straat. De straten hebben een breedte van 2,70 meter en dienen terzelfder tijd als koer, eene greppel loopt in 't midden en koorden zijn van den eenen gevel naar den anderen gespannen om 't linnen te droogen. Men telt er zes gemakken en twee pompen voor 't gebruik van de gansche bevolking.

De ongelukkige huurders weten dat zij uitgebuit worden. Dusdanig zijn die opeengehoopte koten, zoo juist geschandvlekt met den naam koortsennesten en waar het grootste deel der fabriekswerkers, na een arbeid van twaalf tot veertien uren per dag, komen uitrusten.²⁶

Ook de Gentse socialistische voorman Edward Anseele (1856-1938) schreef over het Batavia-complex:

Daar leven ze allen opeen, door de wetten, door de trots der rijken en burgers veracht, buiten de maatschappij gesloten evenals de melaatsen der middeleeuwen.²⁷

Weinig mensen hadden het in de fabrieken en in de beluiken van de grote steden beter dan op het platteland waar ze vandaan kwamen. In de fabrieken werden ze uitgebuit. De werkomstandigheden waren niet om over naar huis te schrijven. En de lonen waren laag. Reacties bleven niet uit en een hele reeks tijdelijke crisissen maakte dat de economische groei tussen 1875 en 1890 onstabiel werd. Er braken regelmatig werkstakingen uit, politieke partijen en vakbonden werden boven de doopvont gehouden, de daaraan gekoppelde Vlaamse kranten zagen het levenslicht. Op 15 april 1893 werd in het Oost-Vlaamse Okegem de Christelijke Volkspartij opgericht. Het boegbeeld was een priester die het opnam voor de arme werkman: Adolf Daens.

Intussen moesten de kinderen mee naar de fabriek, in een poging om het inkomen van het gezin op een peil te brengen dat overleven mogelijk maakte. Het loon van een kind-arbeider bedroeg doorgaans nog geen derde van dat van een volwassene, maar alle beetjes hielpen om de monden van een gezin te vullen.

De cijfers zijn veelzeggend. Van de 46.186 arbeiders die in 1846 in de Waalse steenkoolmijnen werkten, waren er 10.339 kinderen. In dezelfde periode in de industriële vlas- en hennepverwerking werkten op 17.229 arbeiders 3638 kinderen, in de ambachtelijke vlas- en hennepverwerking liep dat getal zelfs op tot 20.407 op 42.744 arbeiders. Andere nijverheden waarin kinderarbeid populair was: steengroeven, steenbakkerijen, pottenbakkerijen, wolnijverheid, drukkerijen, voedingsindustrie, houtverwerkende nijverheid. Omstreeks 1870 was één op de vijf arbeiders in de Gentse textielnijverheid tussen de tien en de zestien jaar oud. De Gentse liberale politicus en dichter Julius Vuylsteke (1836-1903) schreef er een aandoenlijk gedicht over.

*In 1846-1847 zochten
duizenden bedelaars hun
toevlucht tot de stad Brussel.'*

FABRIEKSGALMEN

*De jongen is op zijn tiende jaar;
Noch lezen, noch schrijven kan hij, voorwaar;
Maar vader wint weinig, en moeder is ziek;
Het kind moet dus mede, naar de fabriek;
Als draadjesmaker wordt het geplaatst;
Te midden van 't werktuig, dat ronkt en dat raast;
'Ach vader, 't is hier zoo benauwd...'
Let op, of anders grijpen de riemen uw kop!
'Mijn oog is zo moede, mijn hoofd is zo zwaar...'
Let op of de tanden grijpen uw haar!
'Ach vader, ik voel mijne armen verlammen'
Let op of ze raken tusschen de krammen!
De vader gebiedt, het kind zwijgt stil;
Welhaast weerklinkt een snerpende gil.
Bloed verft riemen en draden rood.
Het kind heeft geleden, het kind is... dood.*

Vuylsteke verzong het niet. Op 19 januari 1872 berichtte *Gazette van Gent*:

Gisteren nanoen is een meisje van 10 jaar, in eene textiel fabriek op de Dendermondsche steenweg met de linkerarm ingedraaid tussen de tandwielen van haar getouw. De arm werd van haar lichaam gerukt. Ze werd terplaatse geneeskundig behandeld en daarna naar de 'Bijloke'²⁸ gevoerd. Er werd een onderzoek ingespannen om te weten of alle voorzorgen ter voorkoming van het ongeluk genomen waren. De beste voorzorg onzes inziens, zijn dergelijke kinderen op de fabriek niet toe te laten.

Rond 1896, zeven jaar na de invoering van de wet op de kinderarbeid, was 10 procent van de 842.000 arbeiders die ons land toen officieel telde, nog altijd een kind jonger dan zestien. Die kinderen werkten toen vooral in de textielindustrie (11.863), de steenkoolmijnen (10.167), de confectienijverheid (9674) en de glasfabrieken (4429). Dat men zich van

de wet op de kinderarbeid weinig aantrok, mag ook blijken uit het feit dat in 1914, toen de leerplicht werd ingevoerd, in de steenkoolmijnen van Bergen nog altijd 1500 kinderen aan de slag waren, 406 van hen werkten ondergronds...²⁹

Vanaf 1850 probeerden steeds meer landgenoten dat land, met zijn armoede en zijn werkloosheid, te ontvluchten. Veel Vlaamse boeren vonden tijdens de wintermaanden werk in de Waalse kolenmijnen. Veel Oost- en West-Vlamingen zochten hun heil op de suikerbietenvelden, in de steenbakkerijen en de cichoreiovens in Noord-Frankrijk. De campagne! Het waren geen grensarbeiders, want dagelijks naar huis komen was ondoenbaar. Evenmin waren het emigranten, want ze keerden na hun opdracht naar huis terug. Men noemde ze *Franschmans* (of *Walenmannen*, voor wie datzelfde werk in Wallonië ging doen) en ze deden seizoenarbeid. Hun arbeid hing samen met de groei van de gewassen op het veld. Wie in de bieten werkte, kon twee keer per jaar aan de slag: een keer om het plantgoed uit te zetten,

een tweede keer om de bieten te rooien. Vanaf 1875 trokken tienduizenden Vlamingen naar Noord-Frankrijk om er hun brood te verdienen. Door de ontvolking van hun landbouwgebieden

→ De meeste landgenoten konden aan de armoede ontsnappen door in de seizoenarbeid (hier: de suikerbieten) te stappen.

zaten de Fransen verlegen om ongeschoolde arbeidskrachten. Na het ineensstorten van de graanteelt schakelden de Franse boeren over op suikerbieten. Tussen 1840 en 1882 vervijfvoudigde de landbouwoppervlakte bestemd voor de suikerbietenteelt. Van 1875 tot aan de Eerste Wereldoorlog trokken jaarlijks zo'n 40.000 Vlamingen, *balluchon* over hun schouder, de grens met Frankrijk over.³⁰

*Wij hebben het in die tijd hard gehad,
ook de mensen thuis.*

*In regen en wind,
in zon en stof,*

met kommer en zorgen,

met pijn en vermoeidheid hebben we volgehouden.

We hebben de contracten afgewerkt,

al vielen we er bij.

Eenmaal weer thuis was het leed rap vergeten

en maakten we ons weer klaar voor de volgende campagne.

We wensen dat er nooit iemand van jullie

ooit nog om den brode dat zelfde werk moet doen.

Wij hebben het vervloekt en afgezworen,

maar wat jullie van nu zouden doen in de zelfde omstandigheden,

dat weten we niet.³¹

Het waren harde tijden. Het was hard werken, in moeilijke omstandigheden. Wie de bietencampagne deed, werkte van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat in de meest uiteenlopende weersomstandigheden. Wie in de eest werkte, maakte kennis met het *vagevuur*. De *astepieten* werkten hun hele carrière lang in de gasuitwasemingen van de ovens, en in temperaturen die soms tot 80 °C opliepen. En er was de heimwee en de eenzaamheid. De meeste Vlaamse seizoenarbeiders konden niet eens één keer in de week naar huis: ofwel liet het werkschema dat niet toe, ofwel was er gewoon geen tijd en geen geld voor de reis.

Na de Tweede Wereldoorlog (1945) zakte het aantal Belgische seizoenarbeiders in Frankrijk tot 21.192, met als belangrijkste activiteit het vlas (6134), de suiker (5879), bieten zetten (3831), bieten rooien (3443), steenovens (403), eest (430) en hop (215). Veertig jaar later, in 1985, waren er nog welgeteld 95 Belgische seizoenarbeiders in Frankrijk tewerkgesteld.³²